

Fridhems kapell

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader
och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2004

**Kristdala församling
Linköpings stift
Kalmar län**

Innehåll:

Inledning	3
Bakgrund och syfte	3
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	3
Fridhems kapell	
Miljöbeskrivning	4
Anläggningsbeskrivning	5
Kyrkotomten	5
Byggnad	5
Exteriörbeskrivning	6
Interiörbeskrivning	6
Långhuset	6
Koret	6
Sakristian	7
Läktaren	7
Kulturhistorisk bedömning	7
Händelselista	8
Arkiv och litteratur	8
Bilaga 1 Kulturminneslagen	
Bilaga 2 Policy dokument med grundläggande principer för vården av det kyrkliga kulturarvet	
Bilaga 3 Vårdprinciper	

INLEDNING

Bakgrund och syfte

På uppdrag av Linköpings stift genomför Kalmar läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under 2004. Inventeringen gäller kyrkobyggnader och kyrkogårdar som är anlagda före 1939 eller omfattas av Kulturminneslagen och som fortfarande är i bruk. Rapporten omfattar en genomgång av kyrkobyggnadens historik, beskrivning av exteriör och interiör och en beskrivning av dess kulturhistoriska värde.

Syftet med inventeringen är att öka kunskapen om det kulturhistoriska arv som kyrkobyggnaden bär på. Mer konkret ska arbetet ligga till grund för de vård- och underhållsplaner som ska tas fram av varje församling. Resultatet ska också kunna ingå i länsstyrelsernas underlagsmaterial vid beslut i ärenden som berör kyrkobyggnaderna.

Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering och en arkivsökningsdel. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm, lantmäteriets material m m. Befintlig hembygdslitteratur har använts i förekommande fall. Arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och omfattar inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt länsmuseet har rätt att bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en rapport. I rapporten beskrivs kyrkomiljön kort och därefter kyrkan. En händelselista kompletterar bilden. Dessutom görs en kulturhistorisk bedömning. Arbetet redovisas genom att det överförs till RAÄ:s bebyggelseregister som ansvarar för att materialet är tillgängligt för allmänheten via Internet.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt länsmuseerna i Jönköping och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkas egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska värderingen och bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna ska finnas tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Gränsen mellan Östergötland och Småland tycks under tidig medeltid varit flytande. Aspelanda, Sevede och Tjust har dock alltid varit små land i Småland. Området var svagt knutet till det svenska riket och nämns första gången i samband med kungaval och kungahyllning 1296. De små landen hörde under medeltiden till Linköpings stift och löd

under Östgötalagen. Sedan lades de samman i större slottslän. Vid en länsreform 1634 uppdelades området mellan Kalmar, Kronobergs och Jönköpings län.

Området var under medeltiden glest befolkat. Kyrkorna som byggdes var oftast små träkyrkor med klockstapel istället för torn. Den stora befolkningsökningen mellan 1750 och 1850 skapade förutsättningar för att bygga nya stora kyrkor. Det har gjort att bara finns fyra kyrkor som har mer eller mindre av sitt medeltida uttryck bevarat. De är Pelarne, St Gertrud i Västervik, Tveta och Törnsfall. Gustav III föreskrev 1776 att inga kyrkor mera skulle byggas i trä. De nya kyrkorna ritades ofta av arkitekter från Överintendentämbetet och var stora ljusa kyrkor i nyklassicistisk eller empirstil.

Idag omfattar Kalmar läns del av Linköpings stift Aspelanda, Sevede och Tjust kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser som är anlagda före 1940 och därför skyddade enligt Kulturminneslagen.

Fridhems kapell

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Hökfors 1:11

Kristdala socken, Oskarshamns kommun, Tuna härad, Kalmar län i Småland.

Befolkningstal: 1805: 2199, 1900: 3404, 2003: 1798

(Tuna socken: 1850: 3000, 1900: 2800, 1950: 2300)

MILJÖ

Beskrivning

När kapellet tillkom låg det i Tuna socken och kommun. I samband med kommunsammanslagningen 1972 ändrades sockengränsen så att Fridhem kom att tillhöra Kristdala socken. Tuna socken ligger sydost om Vimmerby och är en medeltida socken med äldsta kända skriftliga belägg från 1337. Socknen ligger på utlöparna av småländska höglandet och är en typisk skogs- och småbrukarbygd. Huvudnäringen har genom tiderna varit jord- och skogsbruk. Tuna skiljer sig från sina grannsocknar genom att det har funnits många större och mindre herrgårdar. Tuna gård, som tillhört släkten Hammarskiöld i nära 400 år, är den viktigaste och största. Tuna socken har ingen egentlig centralbygd utan gårdarna ligger jämt utspridda. Den enda något tätare bebyggelsen finns i Tuna stationssamhälle som började växa fram på 1880-talet, i samband med att smalspårsjärnvägen mellan Hultsfred och Västervik drogs fram.

Kristdala ligger mellan Hultsfred och Oskarshamn och är en medeltida socken med äldsta kända skriftliga belägg från 1353 då socknen benämns Kristdal. Socknen har varit bebodd sedan stenåldern och rymmer en hel del tecken på förhistorisk aktivitet, bland annat i form av bronsåldersgravar. Under medeltiden var förädlingen av myrmalm viktig för bygden. Boskapsskötsel var länge en viktig näring, liksom skogsbruk och sågverksindustri. Ännu idag finns exempel på det småskaliga jord- och skogsbruket i exempelvis Bråbygd. I Kyrkotrakten, som samhället kring kyrkan benämns, fanns år 1900 fyra handelsbodas, 14 snickare och 32 andra hantverkare. Under 1900-talet har också funnits större företag, bland annat Beijers Motorfabrik, Kristdala Motorfabrik och flera större sågverk. I socknen finns en herrgård, Hägerum, som ägts av bland annat familjerna Kyle, Slatte, Tranhielm och Weidenhielm.

ANLÄGGNINGSBESKRIVNING

Kapellet ligger på en kulle i den lilla orten Fridhem. Utmed kapelltomtens östra sida går landsvägen. Öster om vägen ligger två skolbyggnader från omkring 1950-talet, samt två bostadshus. I söder ligger ett mindre flerbostadshus. Mot norr och väster gränsar tallskog.

Fridhems kapell med klockstapel, från nord-väst.

KYRKOTOMTEN

Tomten omgärdas mot vägen av en stödmur, ca 80 cm hög, av fältsten i cement. I söder och norr finns stolpar av huggen granit med rostigt Gunnebonät. I norr finns dessutom en kallmurad stödmur. I väst ingen av gränsning, utan tomten övergår i omgivande skog. Mot landsvägen i öster finns en trappa av granit med två ledstänger av svartmålad järnrör. På tomten syns spår av gångar och rabatter som vuxit igen med gräs. En grusgång har tidigare löpt runt hela byggnaden. Mittgången, planen väster om kapellet och de anslutande rabatterna hålls fortfarande öppna. På norra och södra sidan finns några prydnadsbuskar planterade, bl.a. gullregn, tuja och forsythia. Söder om kapellets huvudingång står en stor björk som omges av en rektangulär, numera igenvuxen grusyta. Här finns även en vattenkran. I nordvästra hörnet av tomten står klockstapeln från 1972.

BYGGNAD

Historik

År 1863 bildades Nordöstra Smålands Missionsförening på initiativ av kyrkoherdarna i Tuna och Hjorted. Till en början hölls mötena växelvis i de båda prästgårdarna men redan senare samma år byggdes missionshuset. Tomten där bönehuset byggdes skänktes av godsägare Thunberg från Hökfors. Platsen kallades Smemåla backe. Byggnadsmaterial skänktes och grovarbetet utfördes utan kostnad av folk från de större gårdarna. Betald arbetskraft anlätades bara för att leda bygget. På sommaren 1863 kunde kapellet tas i bruk och den 10 oktober samma år invigdes det. Namnet Fridhem fanns ännu inte, utan kapellet kallades till en början Tuna bönehus.

Utvändigt hade byggnaden samma utseende som idag, med enda skillnaden att fönsterbågarna och dörrarna varit målade i en brunröd kulör, istället för dagens bruna. Fönstren har bytts ut

men har samma dimensioner som de gamla. Invändigt var väggarnas liggande timmer synligt och målat med vit limfärg. Fortfarande kan man se denna ursprungliga väggbehandling i skrubbarna på var sida om ingången, under läktaren. 1924 fick kapellet de nuvarande öppna bänkarna och interiören målades om. Tidigare hade de främsta bänkarna haft dörrar. På norra långsidan finns en gjutjärnskaamin som köptes tillsammans med ytterligare en, till Tuna kyrka 1876. När kyrkan renoverades 1893 togs kaminerna bort och flyttades istället till kapellet. 1954 renoverades kapellet. Då byttes de gamla kaminerna ut mot nya fotogenkaminer, varav den ena står kvar på södra långsidan. Under senare tid har den ena av de äldre kaminerna satts tillbaka för att visa hur kapellet tidigare värmdes upp. Den andra kaminen skänktes till Tuna hembygdsförening. I samband med renoveringen på 1950-talet tillkom skivbeklädningen på väggar och tak samt den nuvarande färgsättningen. Även sakristian och predikstolen fick då sin nuvarande utformning.

EXTERIÖRBESKRIVNING

Kapellet har rektangulär plan med rakslutet kor i väster och huvudingång i öster. Sakristian ligger mitt på västra gaveln. Byggnaden är uppförd i liggtimmer med stående locklistpanel som är målad ljus grå. Profilerade taktassar och takfotsbräda med sågad utsmyckning. Långhusets sadeltak är täckt med tvåkupigt tegel, liksom sakristians. På västra gaveln, på sakristitaketsnock finns en klockstapel. Långhuset har spetsbågiga fönsteröppningar, fem på södra långsidan, fyra på den norra och två på västra gaveln, som även har ett rundfönster. På östra gaveln finns två lägre spetsbågiga fönster och ett runt, motsvarande den västra gavelns.

INTERIÖRBESKRIVNING

LÅNGHUSET har golv av spåntade, lackade bräder och en enkelt utformad golvlister. Väggarna är klädda med skivor och vitmålade. Taket har formen av ett tredingstak men med brutna yttre takfall. Även taket är skivklätt och vitmålat. Kyrkorummet har 11 stora spetsbågiga fönsteröppningar med enkla spröjsade bågar målade i vitt med grönt foder. Taket bärs upp av två rader av vitmålade träpelare. Bänkinredningen är öppen och målad i två gröna nyanser. I kyrkorummet står två kaminer från olika generationer. Över mittgången hänger två ljuskronor, en av mässing och en av kristall.

Mot koret i öster. KI

Mot orgelläktaren i väster. KI

KORET är rakslutet och har golv, väggar och tak lika långhuset. Mitt på korväggen finns en ALTARPREDIKSTOL med ingång från både sakristian och kyrkorummet. Den har en baldakin och är målad i samma gröna nyanser som övriga snickerier. Framför predikstolen står ALTARET. ALTARRINGEN är enkelt utformad med en slät, grönmålad sarg.

Altarpredikstol. KI Kristdala

Sakristian. KI Kristdala

SAKRISTIAN har ljusmålade, skivklädda väggar och tak. Fönster, dörrar och övriga snickerier är ådringsmålade i björkimitation. Inredningen är i stort sett oförändrad sedan 1950-talets renovering.

LÄKTAREN är möblerad med olika udda stolar och bord, samt två grönmålade bänkar med goticerande gavlar. Där står även ett orgelharmonium och delar från en äldre piporgel.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING (obs preliminär)

Fridhems kapell uppfördes av frivilliga krafter i utkanten av Tuna socken år 1863. Kapellet är exteriört nästan helt oförändrat sedan byggnadstiden. Interiört präglas kapellet av 1950-talets renovering då väggar och tak skivtäcktes och interiören fick sin nuvarande färgsättning. Kapellet minner om väckelserörelsen som drog över Sverige vid slutet av 1800-talet.

Sammanfattningsvis:

Fridhems kapell har både lokal- och religionshistoriska värden och utgör ett välbevarat exempel på ett kapell som byggs under inflytande av det sena 1800-talets väckelsevåg över Sverige.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen baserar sig på material från Kalmar läns museums olika arkiv och bibliotek samt material från ATA.

- 1863 Nybyggnad kapellet i sin helhet. (TH)
- 1893 Teknisk installation – två gjutjärnskaminer från Tuna kyrka installerades. (TH)
- 1901 Ändring – exteriör. Kapellet försågs med tegeltak. (TH)
- 1905 Klocka, gjuten 1811 i Norge, skänktes till kapellet av Ossian Thunberg, Skälsebo. (TH)
- 1924 Fast inredning – bänkar. Nya bänkar. (TH)
- 1924 Renovering interiör – invändig ommålning, predikstol och altare reparerades. (TH)
- 1954 Interiör och exteriör renovering - Baldakin uppsatt över predikstolen, skivor sattes upp på väggar och i tak. Ommålning. (TH)
- 1954 Teknisk installation – äldre kaminer ersattes av nya fotogenkaminer. (TH)
- 1970 Nybyggnad – ny fristående klockstapel samt ny kyrkklocka. Byggmästare Albin Karlsson, Tuna. (TH)
- 2003 Reparation klockstapeln för sjömansklockan, utfördes med gåvor till minne av Vivan Dolk.

ARKIV OCH LITTERATUR

- KLM Kalmar läns museums topografiska arkiv
- SVB Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, Svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del I, Uddevalla 1957
- RS Rahmqvist, S. Det Medeltida Sverige, 4:4, Aspeland, Sevede, Tuna län, Stockholm 1999
- TH Tuna hembygdsförening, Tuna – en smålandssocken. Vimmerby 1999.